

Benyik György:

VÁLSÁGOK ÉS MEGOLDÁSOK I.

Bevezetés

A válság démona járja be Európát és az elmúlt 4–5 évben egyre félelmetesebbre növekszi. Erről a témáról sokan és sokfélét írtak. Jelen áttekintés töredékes, és szubjektív, de talán egy érdekes körképet mutat a válság összetettségéről és néhány megoldási lehetőségre is felhívja a figyelmet. Gazdasági válságról hallottunk már korábban is, bennünket közelebbről a Trianoni békeszerződés előtti válság érintett, amikor 1871–1918 között Magyarországról „kivándorolt” Amerikába másfélmillió lakosunk. Az ekkor születőben lévő törvényjavaslat vitájában Csernok János akkori bíboros prímás a következőket írta: „...*A javaslatához csatolt indoklás elmondja, hogy a kivándorlás egyik fő oka a folytonos szegényedésben rejlik, továbbá a kereseti alkalmak hiánya okozza. A magam részéről is ezekben látom a fő okokat. Azonban egy hiányt látok a javaslatban, és ez az, hogy nem mutat rá a kivándorlás egyik fő okára, amely legalábbis a Felvidéken dívik, és amely nem más, mint a közigazgatási tisztviselők helytelen magatartása és bánásmódja a néppel szemben*”.¹

A válságok és a tőzsde

Az európai és az amerikai válságok alapvetően a tőzsdékről indultak ki, amely a normális vásárnak és a piacnak az a megváltozott formája volt, amelyen az áruk maguk nem voltak jelen, viszont tömeges üzletkötések történtek több nemzetiségű üzletem berek között. A fizetési eszközöket is helyettesítették megállapodások és szerződések, és az antwerpeni tőzsdén igyekeztek felszabadítani az áruk szabad forgalma elé gördített akadályokat a fejedelmi privilégiumok és a más-más nemzetiségű kereskedők elválasztása helyett szorgalmazták az áruk szabad forgalmát biztosító kereskedelmi központ létrehozását az 1531-ben megépített tőzsdepalotában, amely hosszú időre a többi tőzsdeépület mintájává vált. Innen indult a holland Kelet-Indiai és a Nyugat-Indiai Társaság gazdasági karrierje. Az itt kialakult technikákat vették át a később alakult tőzsdék.²

Az értékpapírokkal való kereskedés csak 1760-ban kezdődött. Ezen tőzsdék jogi helyzete meglehetősen eltérő volt. A leghíresebb értékpapír tőzsde 1802-ben jött létre, a világhírű Stock Exchange, amely most is egy magántársaság kezében van és teljesen független az államtól.

Tőzsdefelügyelet a válság ellen

A párizsi tőzsdét a kormány alapította és a kereskedelmi kamarák ellenőrzik. A berlini tőzsdét császári rendelettel alapították, amelynek ellenlábasa a frankfurti tőzsde, de mindkettőnek volt bizonyos önállósága. A felügyelet célja a gazdasági és pénzügyi válságok elkerülése volt. Ennek ellenére a túlzott spekuláció időről időre így is tőzsdekrachokat idézett elő. Az elsőt 1557-ben az Amerikából behozott aranyra spekulálók okozták. A következő a tulipán spekuláció volt, a mesterséges áremelésből adódóan. De az 1637-es válság tette vezető gazdasági hatalommá Angliát Hollandiával szemben. A Magyarországot is érintő tőzsdekrach a porosz–francia háborúhoz kötődik. Az 1873-as nagy alapítási láz hozta létre. Annak a 4,5 Milliárd Goldmark-nak a gazdasági hatását becsülték túl, melyet Franciaország fizetett Németországnak. Mivel a magyar gazdaság erősen függött a némettől, ez igen kellemetlen hatást fejtett ki nálunk. A következő, 1895-ös tőzsdeválság a dél-afrikai aranybányák hozamához fűződik. A világméretű kereskedés anomáliái hozták létre az 1929. október 14-i new yorki tőzsde összeomlást, és eredményezték a Világválságot. Ennek egyik következménye lett, hogy a 19. század végétől a kormányok és a nagy bankok jelentősen beavatkoztak az egyes tőzsdék ügyeibe, így próbálván elkerülni a gazdasági összeomlást.

A tőzsdeválságok megoldásai és hatásai

A különböző tőzsdeválságok és annak eredményeként létrejövő gazdasági válságok hozták létre a gazdaságirányítás és válságmenedzselés szakértőit. Csak megemlítek

1. Csernok János felszólalása, elhangzott 1902. december 17-én a Parlamentben.
2. A 18–19. században alakulnak Európában a tőzsdék: Frankfurt (1585), Milánó (1613), Koppenhága (1684), Berlin (1717), Párizs (1724), Bécs (1771), New

York (1792), Brüsszel (1801), London (hivatalosan 1802), Madrid (1831), Torontó (1852), Pest (1864), Zürich (1876), Tokió (1878).

néhányat a legismertebbek közül, a teljesség igénye nélkül. Friedrich August von Hayek (1899–1992) Nobel-díjas közgazdász az osztrák iskolához tartozik, és ráadásul még morálfilozófus is volt. A liberális demokrácia és a szabad piac védelmezője a szocialista kollektívizmussal szemben. 1974-ben ideológiai riválisával Gunnar Myrdall-lal együtt, megosztva közgazdasági Nobel-díjat kapott.

Milton Friedman (1912–2006) magyar származású Nobel-díjas amerikai közgazdász, aki 1976-ban a fogyasztás-elemzéshez, a pénztörténethez, pénzügyi elméletéhez való hozzájárulásáért, valamint a stabilizációs politika összetettségének bemutatásáért kapott Nobel-díjat. Adam Smith nevét mindenki ismeri, még inkább Karl Marx nevét, azonban kevésbé ismert David Ricardo (1772–1823) brit üzletember neve, aki az angol klasszikus közgazdaságtan és az elméleti közgazdaságtan tudományának egyik megalapozója. Csak szakmai körökben ismerik John Maynard Keynes-t (1883–1946), angol matematikust és közgazdászt, a modern makro-ökonómia megteremtőjét, a „keynesizmus” atyját. Minden szakértő ellenére, a gazdasági válságok időről időre megjelennek, és sokaknak el kell viselniük azok negatív hatásait, amit ama kevesek élveznek, akik ezalatt meggazdagodnak. A sokféle konkrét okot nincs lehetőségünk most elemezni, de a közös ezekben a válságokban az, hogy a legtöbb esetben a spekuláció a létrehozói kereskedelem révén úgy jut extra profithoz, hogy tevékenységük mögött nincs áru és nincs munka. A válságok mindaddig csak elméleti kérdések, ameddig nem rázzák meg a mi hétköznapijainkat.

A 21. század első válságának különlegessége

Erre a válságra mi magyarok másként tekintünk, mint a korábbiakra. Egyrészt, mert nem tőlünk távoli más országban történik, másrészt nem csupán pénzügyi válságról kell beszélnünk és nem csak országos válságról van szó, hanem egy olyan európai és világfolyamatról, amelyben, mint uniós tagállamok mi is alaposan részt veszünk. A válság minden európai országot érint és az Európai Unió gazdaságirányítási modelljének vitáját gerjesztő válság kiterjed a sajátos, egy időben történő, oktatásbeli, nevelésbeli, életmódbeli, szociális, morális és vallási válságokra is, mivel ezeknek a területeknek az átalakításai is nagyjából egyszerre történtek az Unóban.

Bob Chapman véleménye – miszerint „*A világon végig-söpörő gazdasági válság nem a véletlen műve, tudatosan terveztek így*” – amit Louis McFadden kongresszusi képviselő

idézett a Nagy Gazdasági Világválság kapcsán, a mostani helyzetre éppen úgy igaz. A banki ügyekért felelős házbizottság elnökeként azt mondta: „*A [válság kirobbanása] nem véletlen volt, hanem gondosan megtervezett és előkészített művelet. A nemzetközi bankárok kétségbeejtő helyzetbe akarták hozni a világot, hogy mindenki vezetőjeként emelkedhessenek fölének.*” Úgy tűnik, megalapozottak az ilyen irányú pénzügyi összeesküvés elméletek. A Bilderberg³ csoport⁴ manipulációjáról a magyar sajtó is írt. Amerikában a Fed egyre több pénzt és hitelt termel, és bekebelezi az amerikai kincstárjegyek 80%-át. Az ellenőrzés nélküli szabad kereskedelem és pénzügyi politika a globális utalási rendszerek és a plasztik pénz miatt olyan gyors fedezet nélküli pénzmozgásokat tudott generálni, ami óhatatlanul kirobbantotta a válságot. Azonban ebben az új internetes és világméretű pénzügytechnikai keretek között végtelemül nehéz kiépíteni az ellenőrző mechanizmusokat, de úgy látszik azokat végül is maga a válság fogja kikényszeríteni.

A bank és tőzsde botrányok elég széles kört érintenek és a Vatikánt is elérte, és egyes hírek szerint emiatt mondtott le XVI. Benedek pápa. Az utódja Ferenc pápa igen határozottan vette kezébe ezt a kérdést, hiszen már korábban, braziliai érsek korában is volt kellemetlen tapasztalta a bankokkal. Federico Walsot, aki 2013. március 13-ig volt a Buenos Aires-i érsek szóvivője, a National Catholic Reporter amerikai katolikus hírportál idézete szerint: „*Ferenc pápa bezárthatná a vatikáni bankot*”. Később Wals az olasz hírügynökségeknek finomított a nyilatkozatán és csak „*lehetségesnek*” nevezte, Ferenc pápa IOR-ral tervezett intézkedését és úgy vélte, kizárt, hogy a Vatikánban ugyanazt a „*receptet*” kövesse a pápa, melyet az argentin főváros érsekségén alkalmazott. Vezetése alatt az egyházmegyéje „*a szigorúbb pénzügyi rend*” érdekében lemondott arról, hogy bankok részvényese legyen. Ha egy bankszakmában évszázados tapasztalattal rendelkező intézményt is megrengettek a bankok jelenlegi manipulációi, akkor vajon mi történt más országokban és Magyarországon? Egyre világosabbá válik, hogy a szegénység elleni küzdelem hatékonysága a bankok feletti hatékony

3. Az alapító és állandó elnöke a klubnak Ernst van der Beugel 1960-tól, az ő munkáját folytatta Prince Bernhard 1976-ig, ekkor tört ki a Lockheed botrány. A tiszteletbeli általános titkár Joseph E. Johnson, William Bundy Princeton egyetemről, Theodore L. Eliot, az USA korábbi afganisztáni nagykövete A. Yost Georgetown's Institute diplomata stúdióinak irányítója.

4. A tagok neveit és beosztását ld. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Bilderberg_participants

ellenőrzés mikéntjétől függ. Ezért Ferenc pápa a szegénység elleni küzdelemről beszélt a Világbank elnökével, Jim Yong Kim-mel, a Világbank elnökével. Szegény pápa, nem is gondolta, hogy a bankok nagyobb hatalmat képviselnek, mint amiről a Vatikán valaha is álmodhatott? A találkozó után Jim Yong Kim ezt nyilatkozta: „*Ha megtaláljuk az együttműködés módját, egy szociális mozgalmat kelthetnénk életre, amely felgyorsíthatná a szegénység felszámolása felé vezető utat*”. A 20 évvel ezelőtti és a mostani helyzet közötti különbséget jól jelzi, hogy Jim Yong Kim a sajtónak elmondta, hogy húsz évvel ezelőtt ő maga is fiatalként a Világbank ellen tüntetett, de „*azóta a Világbank sokat változott*”. Persze, én úgy érzem, hozzá kell fűzni azt, hogy nehéz eldönteni, hogy ez jó hír nekünk, vagy sem. A pápa nyilatkozataira Barack Obama elnöknek is fel kellett figyelnie, és a napokban idézte Ferenc pápa kijelentését: „*Hogy lehet az, hogy az nem hír, ha egy idős hajléktalan meghal a hidegben, de az hír, ha a tőzsde két pontot esik?*” Mindez persze a Média piac felelőssége is.

Oktatási-nevelési válság

Az általános iskolában a válság többek között az oktatás és nevelés szétválasztásának egyik következményeként és a pedagógusok nevelési eszköztárának jog általi korlátozásával jött létre. Oktatás alatt most valamely információ rendszeres és intézményesített átadását értem. Az újabb időkben az információ átadásra koncentráció jeleként a tudás alapú oktatásról beszélnek. Az információadásra való koncentráció miatt alaposan átalakult a tanár–tanuló viszony, sőt az állandóan átalakított tantervek és az oktatott anyag folyamatos változtatása a pedagógusokat igen megviselte. Az átalakuló társadalom ellentétes követelményekkel lépett fel velük szemben. A rendszerváltás után a történelem és irodalom tananyagáról folyó vita és a nyelvtanítás módszertani átalakítása sok konfliktus forrása lett. A reformpedagógia egyes irányzatai is megjelentek nálunk, de a Montessori-pedagógia⁵, a Waldorf-pedagógia⁶ az egész oktatási

rendszerben csak marginális szerepet kapott. A S. Neill summerhill-i iskolája⁷ és az ehhez az iskolához hasonló demokratikus iskolák hasonlóan kevés oktatási intézményben jelentek meg. A történelem folyamán az oktatás célját különbözően határozták meg. Az oktatás egy különös fajta emberi tett, beavatkozása a fiatal gyerek életébe, vagy az oktatási irányok igen hosszan érvényesítik a társadalomban hatásukat. Platón a Köztársaságban úgy vélte, az oktatás a helyes szokások kialakításának és az erény, mint veleszületett képesség fejlesztésének művésze. Kevesen tudják, hogy a keresztény oktatásban is átvették ezt a szemléletet és a morális oktatás sokáig erény-centrikus oktatást jelentett. Arisztotelész a Politikában az oktatást és a nevelést nem választja szét, és az oktatás iránti felelősséget is megosztja és nem az egyedül a pedagógus vállára helyezi: „*világos, hogy szükség-szerűen mindenkit ugyanabban a nevelésben kell részesíteni, és hogy az erről való gondoskodás közös feladat, nem pedig az egyes embereké*”. A képességek kibontakoztatására koncentrált a reformáció nagy pedagógusa Comenius Ámos János (1592–1670.) cseh származású író, az első modern pedagógus, a „Didactica Magnában, amikor ezt írja: „*születéskor a természet csak a tudomány magjával ruházza fel a gyereket, erkölcs és hitvallás csak oktatáson keresztül válnak minden ember vagyonává*”. Az oktatás célja, hogy segítse ezeknek a magoknak a fejlődését „*az ember nem tud ember lenni, ha csak nem művelt*”. Azonban ez a műveltség-eszmény nem csak információgazdagságot jelentett, hanem egyfajta jellemnevelést is. Az angol pedagógus, John Locke (1632–1704) a XVII. században így fogalmazott: a nevelés felügyeleti és beavatkozási, interperszonális viszony a „preceptor” (nevelő) és a gyerek (a leendő „úriember”) között. Figyelemre méltó, hogy férfiak neveléséről van szó, és ennek következtében az angol úriembernek a tiszteletes viselkedés mintaképévé kellett válnia, vagyis egyfajta viselkedési morált is kialakítottak a Brit szigeten és gyarmatbirodalomban, amely az angol iskolák

5. Maria Montessori (Olaszország, 1870–1952) olasz orvos, pedagógus és pszichológus. A nevével fémjelzett nagy hatású Montessori pedagógiai-pszichológiai iskola megalkotója. Irodalom: *Módszerem kézikönyve*. Ford. Bélaváry Burchard Erzsébet, Budapest : *Kisdednevelés*, 1930. *Az ember nevelése / Maria Montessori ; ford. Burchard Erzsébet*, Budapest : Tankönyvkiadó, 1978. *A gyermek felfedezése / Maria Montessori ; [ford. Balassa Sándorné et al.]* Budapest, 1995.

6. Rudolf Steiner (1861–1925) osztrák polihisztor, filozófus, író, dramaturg, tanár, a Goethe természettudományos írásainak kutatója, a spirituális mozgalom, az antropozófia megalkotója, elképzeléseiből jött létre. Az első Waldorf-iskola

1919.-ben Stuttgartban indult, a Waldorf Astoria cigarettagyár vezetője, Emil Molt (1876–1936) támogatásával, elsősorban munkás gyermekei számára. Az első tanárok Emil Molt felesége, Berta Molt, Eugen Kolisko és Walter Johannes Stein. Magyarországon az első Waldorf-iskola 1926 szeptemberében indult és 1993-tól indul újra a mozgalom.

7. Az angliai Leistonban működő Summerhilli Szabad Iskola egy reformpedagógiai kezdeményezés. Az iskolában nem kötelező az órák látogatása, és az iskolában egy széles jogkörű közös tanár–diák önkormányzat működik. Az iskola az 1960-as években vált híressé az USA-ban és Nyugat-Németországban az alapító A. S. Neill *Summerhill – a radical approach to child rearing* c. könyve hatására, mely 2004-ben magyarul is megjelent.

nevelési programjaiban most is meglátszik. Ezeket az eredményeket ugyan voltaképpen nem tagadták a különböző oktatási és nevelési elvek, de az idő előrehaladtával egyre inkább az iskola feladatának az információk átadását tűzték ki célul.

A kommunista időszakban pedig az ideológiai és politikai nevelést sulykolták a kommunista és szocialista nevelési-oktatási tervek. Mára egy biztos pont maradt a pedagógus számára, a nevelési terv teljesítésének adminisztrálása. Az újabb centralizált általános iskolákban ugyan előtérbe került a nevelés, de ennek pedagógiai tervekben való megtestesülése és intézményes végrehajtásának keretei még nem alakultak ki. A sikeres nevelés leginkább a sportnevelésben könyvelhető el. Ott is elsősorban a küzdőképesség kialakítására és a kudarcok feldolgozására koncentrálnak. Érdeemes idézni a Veres-féle vizsgálat összegzését: „*a szomatikus nevelés személyiségformáló hatását vizsgálta 11 és 14 éves lány és fiú testnevelés és nem testnevelés tagozatos tanulók körében, az impulzivitás, kockázatvállalás és empátia (IKE) személyiség-kérdőívvel. A vizsgálat eredményei azt bizonyították, hogy fejlettebb empátiakészséggel rendelkeznek a tagozatos tanulók. Tevékenységük során jobban érvényesül az egymás iránti fokozottabb odafigyelés, ami a csapatsportágak jótékony hatásának köszönhető*”.⁸

Válság a felsőoktatásban

A felsőoktatási válságért sokan az 1999-ben aláírt bolognai nyilatkozatot okolják⁹, melyet 19 ország és a Vatikán is aláírt, s melynek célja, hogy az egyesült Európában 2010-ig a tagországok hangolják össze felsőoktatási rendszerüket és vezessék be a kétciklusú képzést. Az eredeti cél volt, hogy megkönnyítsék a jelenlegi és a végzett hallgatók, valamint a felsőoktatásban dolgozó oktatók és kutatók mobilitását. További cél, hogy felkészítsék a hallgatókat későbbi szakmai pályafutásukra, a demokratikus társadalmi életben aktív állampolgárként való részvételre, támogatni személyes fejlődésüket. Széles hozzáférést biztosítani magas színvonalú, demokratikus alapelveken és a tudomány szabadságán alapuló felsőoktatáshoz.

Ebből megvalósult az áttekinthető és összehasonlítható végzettségek háromciklusú rendszere (Bachelor-Mas-

ter-PhD) jött létre. A részt vevő országok nemzeti képzési keretrendszerének kidolgozása történt meg, amelyeknek kompatibilisnek kellett lennie az Európai Felsőoktatási Térség Képzési Keretrendszerével, az Európai Felsőoktatási Térség Minőségbiztosítási sztenderdjeivel és irányelveivel, és az erre épülő minőségbiztosítási rendszerrel.

Az alap- és felsőfokú képzésben a válságot az okozta, hogy a programok megvalósítása közben létrejött és elmélyült a tagországokban a gazdasági válság, emiatt az átalakítást szinte minden kormány úgy hajtotta végre, hogy közben igyekezett az oktatásból minél több pénzt kivonni és a terheket vagy a szülőkre, vagy a helyi közösségekre hárítani, vagy az alapítványi és magániskolák bevezetésével igyekezett szabadulni a központi költségvetés az oktatás pénzügyi terheitől. Bonyolította a képet az európai alap- és felsőoktatás történelmi sokszínűsége, amelyre egy amerikai típusú oktatási rendszert erőltettek rá, amely talán megfelel az Észak-Amerikai társadalom elvárásainak, de alaposan különbözik az európai hagyományoktól.

Az átalakítás következtében a magyar felsőoktatás sajátossági lettek az „Intercity-professzorok”, akik egyszerre és nagy számban több helyen, főállásban oktattak, mint az átalakított rendszert feltöltő docensek, professzorok stb. Ezek a Magyarországon a 90-es években alakult sok egyetem oktató személyzetét töltötték fel, diplomával rendelkező, de valójában keveset oktató utazó professzorokkal, akik ugyanilyen módon egyrészt megtöbbszörözték fizetésüket, másrészt az oktatott tudomány területen oktatási és diploma adási monopóliumra tettek szert. Ez a jövődőlő ún. „home vocation” professzorok termelésétette lehetővé, vagyis nem a tudományos ismeretek újszerűsége, hanem a potens professzorokkal való személyes jó kapcsolat lett a tudományos előmenetel záloga. A másik sajátosság, hogy a külföldön szerzett PhD Magyarországon honosítás nélkül érvénytelen, használhatatlan papír. A honosítási eljárásban viszont ezen említett tudományos tekintélyek a doktori iskolákon keresztül monopóliumhelyzetbe jutva, anyagi és tudományos előnyeket vizsgálva adták meg a PhD fokozatot a jelentkezőknek. Magyarországon is vitát váltott ki a rendszer bevezetése, például Pálincás József, az MTA elnöke sem lelkesedik érte, mint ez alábbi nyilatkozatából is kiderül: „*óvatosabbnak kellene lenni a kétciklusú képzés egyciklusúvá történő visszafordításával*.” Szerinte vannak olyan szakok, ahol a bolognai rendszer jól működik. Bizonyos szakokon viszont „nem ijedne meg” az osztatlan képzés alkalmazásától sem, például matema-

8. Veress J.: *A szomatikus nevelés hatása egyes személyiségdimenziók fejlődésére*. In: *Neveléstudomány és Tanárképzés*. Berlin-Nyíregyháza. Szerk. Bauer von J.-Venter Gy. Bessenyei György Könyvkiadó. Nyíregyháza. 1997. 287–309. p.

9. A nyilatkozat rövid történetét ld. http://www.felvi.hu/felsooktatasiimuhely/archivum/bologna/a_bolognai_folyamat_tortenete

tika szakon, illetve azokon a szakokon, ahol egyértelmű, hogy az alapidplomával semmit nem tud kezdeni a hallgató.

Oktatás és nevelés szétválása

Az Európában a II. Világháború előtt és után megjelent vezető ideológiák az oktatást és nevelést brutálisan deformálták. Amennyiben mindenféle oktatást, nevelést, és hagyományok ápolását és a vallást is, az ideológiai célok elérésére használták fel, és amennyiben erre bármelyiket alkalmatlannak ítélték, drasztikusan sorvasztották azt.

A fasizmus a porosz katonai nevelés hagyományaira építette a „Hitlerjugendek” nevelését, és a legfontosabb cél a tekintélyi függés és a kötelesség morál kifejlesztése volt. Természetesen abban a formában, amelyet a fasiszta párt vezetői és propagandistái elvártak. A nevelés szerves része volt a rasszizmus és az antiszemitizmus is. A német „übermensch” eszmét hihetetlenül sikeresen sulykolták a tömegekbe egy uralkodói eszme érdekében.

A kommunizmus és bolsevizmus, hasonló módon befolyásolta a nevelést, a kisdobos és úttörő ideálok megvalósítása szintén azt szorgalmazta, hogy jó alattvalókat ideológiailag mindig a párt elváráshoz alkalmazkodni tudó személyeket neveljenek. A pártvezetéssel ápoltság jó kapcsolat felülírta a képességeket, és természetesen erősen kihatott az előmenetelre is. A pedagógiai célok és tervek sok esetben formálisak voltak, a megvalósulásuk a párt szemléletéhez való igazodás alapján értékelték.

A II. világháború után a válság kezelése az újjáépítés lendületére épült, az ideológiai harc után igyekeztek kezelni a társadalom sebeit, nálunk leginkább a gulyás kommunizmus eszközeivel, amely az oktatásban érvényesített ideológiai szigor is enyhítette. Az első időszakban az 1945–1960-as évekig az emberek leszoktak arról, hogy a társadalmat maguk csinálják, ezt a feladatot átvette a globális pártvezetés. Korábban a kisebb egyetértő csoportok formálják a közösségek életét, hagyományörzők, néptánc csoportok, énekkarok, búcsúk, népi fesztiválok, karácsonyi rokonlátogatások, húsvéti locsolás, pünkösddőlés, búcsújárás, névnapozás, születésnapozás, lakodalmak, keresztelők, osztálytalálkozók stb. Ezeket a hagyományokat a pártvezetés igyekezett visszaszorítani, mert bennük illegális szervezkedés melegágyait látta.

Az 1960-as évektől viszont az elnyomás és az ellenőrzés nem volt olyan erős, tehát ezek a csoportok kezdtek újra alakulni és a konszolidálás érzését erősítették a társada-

lomban. A rendszerváltás úgy érzem megakasztotta ezt a folyamatot, mert a személyi és párt-kötődésből adódó ellentétek megmérgezték a kisebb csoportok életét is. Sőt a válságot az okozta, hogy ezeknek a kisebb komfortérzést nyújtó csoportoknak a társadalmi és anyagi bázisa megszűnt. Az új helyzetben mindenki igyekezett a gazdasági válság ellenére is megőrizni a családja jóléti szintjét, mindez a szabadidő rovására ment, ami nélkül ezek a csoportok fenntarthatatlanná váltak.

A nemzeti alaptanterv vita anyaga szép célt fogalmaz meg: *A nevelés célja továbbá, hogy cselekvő elkötelezettségre neveljen az igazság és az igazságosság, a jó és a szép iránt, fejlessze a harmonikus személyiség kibontakoztatásához szükséges szellemi, érzelmi és testi képességeket. Ezáltal járul hozzá ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedék a haza felelős polgárává váljék; kifejlődjön benne a hazafiság érzelmvilága; reális önismeretre és szilárd erkölcsi ítélőképességre tegyen szert; megtalálja helyét a családban, a társadalomban és a munka világában; törekedjék tartalmas és tartós kapcsolatokra; legyen képes felelős döntések meghozatalára a maga és a gondjaira bízottak sorsáról; képessé váljék az önálló tájékozódásra, véleményformálásra és cselekvésre; megismerje és megértse a természeti, társadalmi, kulturális jelenségeket, folyamatokat; tartsa értéknek és feladatnak a kultúra és az élővilág változatosságának megőrzését.* Vannak célok, amelyeket magam is helyeslek: *„A köznevelés alapvető célja a tanulók erkölcsi érzékének fejlesztése, a cselekedeteikért és azok következményeiért viselt felelősségtudatának elmélyítése, igazságérzetük kibontakoztatása, társadalmi beilleszkedésük elősegítése”.* A szép célok megvalósításának eszköztára és gyakorlata már jó néhány kívánni valót hagy maga után.

A magyar rendszerváltás válsággenerálása

A magyarországi rendszerváltás 1989-től már egyre növekvő gazdasági válsághelyzetben jött létre a Szovjetunió által fenntartott állam-szocialista rendszert a magyar társadalom egy kis része, az elsősorban a politika iránt érdeklődő értelmiség hozta létre. A magyar folyamatot bonyolította, hogy a rendszer lebontása már az állam-szocialista időszak végén megkezdődött és azt az aktuális politikai vezetők egy csoportja (a reform-kommunisták) kezdeményezték, akik később szembefordultak az átalakítással, mivel nem ők vezérelték már azt. Magyarország egyrészt a szovjet katonai rendszer része volt, és ebből csak úgy tudott kilépni, ha nem lépett fel ellene támadólag, tehát egy „kettős függőség” kísérte végig a rendszerváltást. Ezért az új sokféle politika jellemzője a kompromisszum volt, melynek

során egy új elit teremtődött. Ezt a ‚békés’ megoldás érdekében a „rendszerelváltó” társadalom, a hallgatóság nagy többségének támogatásával hozták létre. A váltás közjogi garanciája az 1990-ben létrejött Alkotmánybíróság lett, amelynek a jogállami keretek kialakítása és felügyelete volt. Az átalakítás közben a profi politikus réteg a politikai felelősséget, esetleges politikai bűnökért érzett felelősséget igyekezett elterelni magáról és nagy számban tettek meg kis jelentéktelen embereket felelőssé. A felelősség áthárítás a megfélemlítés szándékával történ ezt a célt szolgálta és szolgálja az ügynökkérdés egyszerre való megjelenése az összes volt szocialista országokban. Ezzel szám-talan személyi kapcsolatot sodortak válságba és a megfélemlítés új eszközt fedezték fel benne, így gyakorlatilag bárki ellen lehet fordítani a közvélemény gyűlöletét.

Másrészt a rendszerváltással kapcsolatos ambivalens érzéseket fogalmazta meg a pesti humor, amikor a rendszerváltás fogalmát mindjárt születése után kiforgatta, *módszerváltásként* és *gengszterváltásként* emlegetve az egész folyamatot, amely a politikai és gazdasági elit hatalmat és vagyont átmentő botrányos manővereire utalt és vele szemben fogalmazta meg népi szkepszist.

A múltat le kellene zárni, és egy konszolidációs politikát folytatni a múlt értékelésében. Ennek fontos eleme lehet az, hogy az ellenzéki és kormányon levő politikusok alkalmazzák azt a retorikát, amelyben egymás valós értékeit is elismerik. Nem lehet a világot és a politikusokat az angyalok és ördögök két pártjára osztani, az erisztika¹⁰ retorikájáról át kellene térni a dialógus¹¹ retorikájára. Az effajta párbeszéd sokkal több információt adna a valós társadalmi helyzetről az egyszerű polgároknak, az „embereknek”, és megoldási lehetőségekről is reálisabban tudnának véleményt mondani, mint egymás lejáratására épített kommunikáció, mely csak állandósítja a társadalomban az érzelmi válságot.

Demagógia és a válság elmélyítése

Az átalakítás kapcsán egyre erőteljesebben kezdett működni a hallgatóság többség manipulálása, a politikai demagógia. Ez személyi és intézményi célpontokat választott

magának a rövidtávú politikai célok megvalósítása érdekében és a 4 éves politikai hatalom megtartása érdekében. A riogatás sem az oktatásnak, sem a közösség szervezésnek, sem a morális hagyományok őrzésének, sem a vallásnak, sem az egyéni meggyőződés hangoztatásának nem tett jót. A különböző ideológiai harcok közben az oktatás és nevelés a korábinál is nagyobb krízisbe került, nem csak ideológiai, hanem haszonelvű támadások miatt. A rendszerváltás után az egyik legjelentősebb félelem a konzervatív szemlélet megerősödésétől és a vallási befolyás erősödésétől való félelem kialakítása volt. Riogattak és riogatnak vallási diktatúrával, annak ellenére, hogy ez nem csak Magyarországon, de Európában sem létezik többé. Krisztina Pommers¹² a BBC vallási műsorának vezetője azt mondta, a II. világháború előtt vasárnap mindenütt tele voltak a templomok. A II. világháború után soha nem teltek meg többé. A diktatúra idején a demokrácia és a kapitalizmus jobb alternatívának tűnt sokak számára. De a riogatások hatására a magyar demokráciát egyre kevesebben tartják igazságosabbnak és hatékonyabbnak, mint a korábbi diktatúrát. A gazdasági mutatók manipulálása politikai szempontok alapján a banki demagógiát is lebuktatta, a GDP adatok nem tették boldogabbá az embereket, viszont a felesleges félelem keltések jelentősen csökkentették a társadalom és az egyének komfort érzését.

Ferenc pápa meglepően sokat nyilatkozik meg ebben a kérdéskörben szerinte *az ember már maga is egy fogyasztói jószág, amit használnak, majd eldobnak* - írja a Theatlantic.com. Elutasítja azt az elvet, mely azt vallja, hogy a gazdasági növekedés mindenképpen nagyobb igazságosságot eredményez a világban. Ehelyett úgy gondolja, hogy a növekvő gazdasági egyenlőtlenségek annak az ideológiáknak az eredményei, melyek a piac és a pénzügyi spekulációk abszolút uralmát védelmezik. Megismételte a korábban számtalanszor hangoztatott véleményét, hogy a pénznek szolgálnia kell, nem uralkodnia.

12. Ld. in Benyik Gy. (szerk): *A szeretet missziója*. JATE Press Szeged, 2005.69–74.old.

10. A vitaközös művészete, tudománya, amelyben nem a vita tárgya, hanem a nézetet képviselő személyisége és annak lejáratása áll a középpontban. Az erisztika voltaképp karikatúrája a tudományos vitaközösnek.

11. Ebben a formában az egyik ember állítását igyekszik a másik ember megérteni vagy korrigálni, de a konfliktus feloldásának szándékával.

